

Renata Kluska*

KAPITAŁ INDYWIDUALNY I SPOŁECZNY PRZEDSIĘBIORCÓW PODKARPACIA A ROZWÓJ REGIONU PERYFERYJNEGO

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę indywidualnego i społecznego kapitału prywatnych przedsiębiorców prowadzących firmy na terenie Podkarpacia. Wyniki prezentowanych badań skłaniają do wniosku, że w analizowanym regionie odnotować należy niedostatek funkcjonalnych zasobów kapitału społecznego, co w konsekwencji może wpływać negatywnie na rozwój tego obszaru. To, czym na pewno dysponują badani przedsiębiorcy, to kapitał przetrwania, rozumiany jako ten rodzaj zaplecza społecznego, głównie w postaci rodziny i innych struktur pokrewieństwa, który pozwala przetrwać w sytuacjach trudnych, ponieważ zapewnia poczucie bezpieczeństwa. Kapitałowi przetrwania należy przeciwstawić kapitał rozwoju, czyli kapitał inwestycyjny, dynamiczny, sprzyjający rozwojowi społeczno-gospodarczemu, na analizowanym obszarze wyraźnie niszowy.

83

Słowa kluczowe

Kapitał indywidualny, kapitał społeczny, zaufanie społeczne, motywacja, normy społeczne, więzi społeczne.

Wprowadzenie

Dla współczesnej problematyki rozwoju społeczno-gospodarczego charakterystyczne jest posługiwanie się perspektywą terytorializacji procesów rozwoju (Tuziak 2009: 87). Mamy więc z jednej strony – obszary dynamicznego rozwoju, z drugiej zaś – regiony peryferyjne, zapóźnione, problematyczne. Przyjmuje się, że w Polsce regiony o najwyższej konkurencyjności to województwa: małopolskie, mazowieckie, pomorskie, wielkopolskie. Ich przewaga dotyczy sfery efektywno-

---

* **Renata Kluska** jest adiunktem w Wyższej Szkole Europejskiej im. ks. J. Tischnera w Krakowie. Interesuje się problematyką zaufania społecznego, w tym zaufania w sferze gospodarki, oraz społecznymi uwarunkowaniami zachowań organizacyjnych.

ści sektora produkcyjnego, dużego potencjału zasobów ludzkich, dobrze rozwiniętej infrastruktury, dynamicznie rozwijających się aglomeracji (Gorzelałak 2007: 14-21). Regiony o niższym potencjale rozwoju to województwa wschodniej Polski: lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie. Charakteryzowane są one zwykle na podstawie następujących czynników: odległe położenie w stosunku do centrum politycznego i gospodarczego, niski poziom gospodarki, oświaty i kultury, słabsze zaludnienie i rozproszona struktura osadnicza, niski poziom urbanizacji, słaba infrastruktura techniczna i społeczna oraz wysoki wskaźnik bezrobocia (Malikowski, Sowa 1995: 11-12). Podkarpacie, podobnie zresztą jak pozostałe wymienione wyżej województwa wschodniej Polski, spełnia kryteria opisujące obszary peryferyjne (Grosse 2007: 7, Malikowski 2008: 10-29)¹.

W literaturze przedmiotu pojęcie peryferyjności analizowane jest w kontekście dystansu, odmienności, zależności (Olechnicka 2004: 54-60). Abstrahując od przestrzenno-ekonomicznych ujęć problemu peryferyjności, bardzo ważne jest jej określenie w wymiarze instytucjonalnym dotyczącym uznawanych i stosowanych zasad, norm, zaufania społecznego, modeli współpracy oraz w wymiarze indywidualnym, obejmującym wiedzę, doświadczenie i motywacje jednostek.

Otóż Podkarpacie jest obszarem o najniższej wartości miernika aktywności gospodarczej. Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w wieku aktywności zawodowej wynosi na jego terenie 87,72 osoby. Średnia dla Polski to 118,52 osoby (Kotarski 2009: 116). Stąd w województwie podkarpackim jako regionie zapóźnionym, zagrożonym marginalizacją szczególnie ważne jest określenie zasobów indywidualnych i społecznych prywatnych przedsiębiorców. Nie ulega bowiem wątpliwości, że w procesie rozwoju regionalnego kapitał indywidualny i społeczny prywatnych przedsiębiorców ma zasadnicze znaczenie, ponieważ w budowaniu nowoczesnej gospodarki wiedza, wykształcenie, otwartość na zmiany i innowacyjność oraz rozwinięte sieci współpracy to atuty pozwalające osiągnąć przewagę konkurencyjną. Dzisiaj regiony są postrzegane nie tylko jako całości gospodarcze, lecz także społeczne i kulturowe oparte na rozwoju wymienionych wyżej kategorii (Jurczyńska-McCluskey, Wróblewska-Jachna 2008: 364-365).

W niniejszym artykule dokonana została analiza zasobów indywidualnego i społecznego kapitału prywatnych przedsiębiorców z tere-

¹ W ostatnich latach można jednak zauważyć pewien dynamizm rozwojowy Podkarpacia, jeśli weźmie się pod uwagę inne wskaźniki niż tylko poziom PKB na mieszkańca (por. Sukces polskich województw 2006).

nu Podkarpacia. Empiryczną ilustracją podjętego w poniższym tekście problemu są reprezentatywne badania prywatnych przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą na obszarze województwa podkarpackiego. W badaniu wzięło udział 401 osób². Jako narzędzie badawcze wykorzystano kwestionariusz ankiety oraz wywiad swobodny, zrealizowany z 20 ekspertami społecznymi. Prezentowane w artykule dane są jedynie fragmentem badań uzyskanych w ramach szerszego projektu badawczego, dotyczącego kapitału indywidualnego i społecznego przedsiębiorców Podkarpacia w procesie tworzenia się gospodarki rynkowej.

Kapitał indywidualny

Kapitał indywidualny obejmuje: zasoby wiedzy, kwalifikacji, doświadczenie, umiejętności, motywacje, zasoby psychologiczne oraz fizyczne jednostki. Jest więc kategorią niematerialną o złożonej strukturze, oddziałującą na funkcjonowanie przedsiębiorstw, regionów i społeczeństw. Wagę indywidualnych zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego społeczeństw podkreśla Francis Fukuyama: „W dzisiejszych czasach istota kapitału zawiera się nie tyle w ziemi, fabrykach, narzędziach i maszynach, ile w wiedzy i umiejętnościach ludzi” (1997: 20). Kapitał indywidualny jest istotnym elementem wzrostu gospodarczego, ponieważ wytwarzanie nowych produktów, kreacja nowych wartości, rozwiązań organizacyjnych, technologicznych itd. jest ostatecznie efektem ludzkiej aktywności. Stąd niska jego jakość jest traktowana jako brak lub niedostatek potencjału ludzkiego potrzebnego do inicjowania i rozwoju zjawisk społeczno-gospodarczych, pożądanych z punktu widzenia rozwoju danego regionu.

Zasoby kapitału indywidualnego prywatnych przedsiębiorców przedstawiają się następująco: badani przedsiębiorcy są przedstawicielami sektora małych i średnich przedsiębiorstw, zatrudniającymi nie więcej niż 10 osób, funkcjonującymi przede wszystkim na scenie lokalnej, w branży handlowej bądź mieszanej, tj. handlowo-usługowej. To naj-

² W celu uzyskania próby reprezentatywnej został zastosowany dobór losowy. Z listy adresowej prywatnych przedsiębiorców zarejestrowanych w systemie REGON, znajdującej się w Urzędzie Statystycznym w Rzeszowie, wylosowano 550 podmiotów gospodarczych (przy założeniu: współczynnik ufności na poziomie 0,95 i wielkości półprzedziału ufności $d=5\%$). Pytania ankiety dotyczyły kilku obszarów: biografii i karier społeczno-zawodowych respondentów, sposobu prowadzenia firmy, reprezentowanych postaw i wartości, zaufania oraz więzi społecznych. Wśród ekspertów społecznych znalazło się 10 przedsiębiorców, 5 urzędników administracji samorządowej, 4 przedstawicieli firm konsultingowych oraz 1 przedstawiciel sektora edukacji.

częściej właściciele sklepów, restauracji, firm budowlanych, hurtowni, rzadziej – zakładów produkcyjnych. Są to osoby wykształcone (około 40% posiada wykształcenie średnie, 25% wykształcenie wyższe, licencjat około 9%, zaś szkołę pomaturalną 11,2%), ale prowadzony przez nie biznes nie jest zbieżny z wykształceniem (tak twierdzi 59,1% badanych). Im jest ono wyższe, tym częściej padają deklaracje o związku tego, co badani studiowali, z prowadzoną działalnością (wskazuje na to 38% respondentów). Wiedza jest jednym z najważniejszych elementów kapitału indywidualnego i istotnym czynnikiem przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw. Respondenci dobrze ten fakt rozumieją, bo właśnie wiedzy fachowej przypisują największe znaczenie w sytuacji prowadzenia firmy (47,1%). Konkretnie, dostrzegają wartość wiedzy z zakresu finansów (22,7%) oraz wiedzy ekonomicznej (11,2%). Zauważona przez badanych potrzeba wiedzy fachowej i finansowej może być wynikiem luk w wykształceniu, które przebiegało w większości w okresie, kiedy gros uczelni nie zapewniało odpowiedniego przygotowania menedżerskiego.

Nie ulega wątpliwości, że dla rozwoju gospodarczego każdego regionu, a zwłaszcza regionu peryferyjnego, korzystne jest, aby jego główni twórcy wykazywali się wiarą we własne możliwości, twórczym podejściem do rzeczywistości, aktywnością, gotowością do zmian. 41,5% badanych, decydując się na „pracę na swoim”, odwołuje się do czynników indywidualnych, związanych z chęcią samorealizacji, rozwijaniem własnych zainteresowań, posiadaniem pomysłu na biznes, przy niewielkim udziale własnego kapitału finansowego (2,3% respondentów posiadało takie środki). 84,3% badanych zakładało firmę samodzielnie, „od podstaw”. Potwierdzeniem znaczenia czynników osobowościowych dla bycia przedsiębiorcą są następujące odpowiedzi: 52% respondentów uważa, że ważne jest posiadanie odpowiednich cech i umiejętności, zwłaszcza ambicji i zdolności; 29,9% twierdzi, że liczy się znajomość rynku, branży, a 14% wskazuje na wiedzę. Również percepcja sukcesu odwołuje się do czynników pozafinansowych. Dla 38,9% oznacza on pozostawienie czegoś po sobie, a dla 22,2% – wiarygodność firmy.

Innowacyjność stanowi niewątpliwie szansę rozwojową dla regionów peryferyjnych. Głównym nośnikiem innowacyjności są przedsiębiorstwa i ich właściciele. Jednak w sferze orientacji behawioralnej badani przedsiębiorcy nie są skłonni do ryzyka ani innowacyjni, choć jednocześnie niemożliwe jest też określenie ich jako zdecydowanie zachowawczych (w tym wymiarze wyniki rozłożyły się po równo). Poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość wyrażają szczególnie osoby młode (ok. 77% wskazań) oraz dobrze wykształcone (72% respon-

dentów z wyższym wykształceniem). Można więc zaznaczyć, że w sferze społeczno-gospodarczej ciągle ma miejsce mieszanie się kilku podstawowych, związanych ze sobą wzorów aktywności, tj. sterowania własnym życiem i fatalizmu, zachowawczości i innowacyjności.

W procesie rozwoju regionalnego konieczne jest także wzmacnianie posiadanego już kapitału indywidualnego, rozwijanie go i efektywne wykorzystanie. 72% badanych przedsiębiorców, prowadząc własne firmy, nie wykorzystuje doświadczeń zawodowych z poprzednich miejsc pracy, a ok. 38% nie czytuje regularnie prasy, a więc w pewnym sensie ich kapitał indywidualny nie jest do końca wykorzystany i odnawiany.

Kapitał społeczny

Pojęcie kapitału społecznego zyskało sporą popularność, głównie pod wpływem prac Jamesa Colemana i Roberta Putnama. Obaj autorzy w znacznej mierze ukształtowali późniejsze koncepcje teoretyczne i empiryczne tego zagadnienia (zob. Coleman 1988, Putnam 1995). Biorąc pod uwagę liczną już literaturę zagraniczną i polską, dotyczącą omawianego pojęcia, na użytek niniejszej pracy przez kapitał społeczny rozumiem sieć zależności określoną przez normy, zaufanie oraz wartości i przekonania, które ułatwiają współpracę między jednostkami i grupami.

Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego, najbardziej funkcjonalne jest traktowanie rynku jako mechanizmu, w którym każdy uczestnik może realizować własne interesy, mając zaufanie do obowiązujących systemów: ekonomicznego, prawnego i społecznego. Jeżeli na rynku dominuje rzetelność, lojalność, uczciwość, brak poczucia zagrożenia dla własności prywatnej, to naturalną konsekwencją jest duży poziom zaufania do partnerów wymiany oraz związany z tym wzrost współpracy³. Prawidłowe funkcjonowanie trzech wymienionych wyżej systemów znacznie ogranicza ryzyko związane z podejmowaniem transakcji rynkowych. Niestety, w warunkach polskich zażen z wymienionych systemów nie działa wystarczająco skutecznie, aby zaufanie do sytuacji, ściślej, do bezosobowych mechanizmów regulujących owe sytuacje, mogło być powszechnie zinternalizowane.

³ Zdaniem Fukuyamy (1997: 70-71), spontaniczne stowarzyszenie, łączenie się w organizacje i związki, które łatwiej przebiegają w społeczeństwach o wysokim poziomie zaufania, może zaowocować gospodarczym sukcesem. Społeczeństwami „wysokiego zaufania” są, według niego, Japonia, Niemcy, północne Włochy i USA.

Problematyka zaufania jako istotnego elementu kapitału społecznego była jednym z głównych zagadnień podjętych w wywiadach z ekspertami społecznymi z rejonu Podkarpacia⁴. Wynika z nich, że rodzina jest instytucją cieszącą się największym zaufaniem. Poza sferą zaufania pozostają pracownicy i sąsiedzi oraz władza lokalna i centralna. Dominujący wśród badanych typ zaufania to takie, które można określić jako zaufanie a posteriori, czyli zaufanie do osób („ufam, bo go znam”), nie zaś jako zaufanie a priori, tj. zaufanie do sytuacji, instytucji czy ról społecznych. W świetle relacji ekspertów biorących udział w badaniach, optymalne jest dla badanych środowisko, gdzie wszyscy się znają i z łatwością można przewidzieć zachowania drugiej strony. Ten typ współdziałania, oparty o więzi osobiste, jest efektywny, ale dotyczy właściwie tylko małych grup z doskonałym obiegiem informacji. W tych sytuacjach strony wymiany powinny współpracować, ponieważ wszyscy wolą być wobec swoich partnerów uczciwi, bo prawdopodobieństwo dokonywania wymiany z tym samym partnerem jest wysokie. Dlatego wskazanie na umiejętność nawiązywania kontaktów (61%) jako ważną zdolność w prowadzeniu własnej firmy, w porównaniu do kompetencji (38%), można interpretować jako dążenie do spersonalizowania interakcji, bo wtedy pojawia się bezpieczeństwo i zaufanie. Wyrażna przewaga więzi emocjonalnych nad racjonalnymi na Podkarpaciu jest uwarunkowana kulturowo⁵. Szczególnie ważne wydaje się tu zjawisko upowszechnienia mentalności wiejskiej, przeniesionej ze wsi do miast (w Galicji i na całym Podkarpaciu migracja do miast była bardzo silna). Bohdan Jałowiecki zauważa, że „na skutek stałego niemalże przebywania w małej grupie przeciętny Polak (zwłaszcza z Polski lokalnej) uczy się tego, aby w każdej aktywności publicznej oczekiwać bliskich emocjonalnych związków z instytucjami lub innymi osobami” (2002: 18). Wpływ familiarności widać również w dominujących wśród badanych wzorach rekrutacji do biznesu. Wprawdzie tylko 6% respondentów odziedziczyło firmy i to był najbardziej naturalny sposób wejścia w rolę przedsiębiorcy, ale już 51,4% respondentów przyznaje się do rodzinnych tradycji w prywatnym biznesie, choć ich własny interes nie zawsze jest prostą kontynuacją biznesu rodzinnego. Wspólnie z kimś z rodziny firmy zakładało 17,4% respondentów. Z kolei 41,9% badanych zatrudnia co najmniej jedną osobę z rodziny. Prowadząc biznes,

⁴ Zob. szerzej praca doktorska R. Kluski, *Kapitał indywidualny i społeczny przedsiębiorców Podkarpacia w procesie tworzenia gospodarki rynkowej*.

⁵ Istotny w tym względzie jest również historycznie ukształtowany model regionalnej gospodarki (Jałowiecki i in. 2007: 115 -132).

na wsparcie rodziny może liczyć aż 81,6% badanych. Janusz Hryniwicz zwraca uwagę na inną strategię postępowania, typową dla społeczności familiarnych: „w małym mieście bardzo wyraźny jest układ polegający na tym, że wokół rodziny nuklearnej koncentruje się układ przyjaźni, w skład którego wchodzi ludzie pełniący role zawodowe ważne dla funkcjonowania danej rodziny” (1990: 212).

Tempo i jakość rozwoju danego regionu zależą będzie od dominujących reguł rządzących życiem gospodarczym. Ważne jest, aby przeważające na rynku relacje, normy i sieci społeczne osadzały się bardziej na formalnych niż nieformalnych zasadach. W tej kwestii respondenci, z jednej strony, twierdzą, że reguły prowadzenia działalności gospodarczej powinny opierać się na uczciwości (70,8%), pracowitości (62,6%), poszanowaniu prawa, szacunku, a z drugiej – omijają prawo (24% badanych często łamie prawo i są to głównie osoby z wykształceniem wyższym lub niepełnym wyższym – 58%, a rzadko omija przepisy prawa 46,6% respondentów). Największy wpływ na ważne dla regionu decyzje gospodarcze ma, zdaniem ekspertów, „kilka osób pochodzących z układów towarzysko-rodzinnych” oraz „sيتها”. Najpewniejszym z kolei, w opinii badanych, „dojściem” do decydentów są urzędnicy państwowi, najlepiej „sprawdzeni”, czyli tacy, do których ma się zaufanie, którzy „już nieraz pomogli” bądź, których pomoc jest pewna, choć bywa odroczone w czasie. Ową pewność badani uzyskują, „oswajając” ich przez wręczanie „drobnych prezentów”. Tego typu mechanizmy społeczne dobrze oddają określenia Adama Podgóreckiego – „brudna wspólnota”, a więc wspólnota interesów, powiązań i lojalności, czy nieformalne zależności.

Żeby kapitał społeczny mógł skutecznie wpływać na rozwój regionu dominować w nim powinny więzi poziome, horyzontalne, sprzyjające nawiązywaniu nowych kontaktów, innowacyjności i przedsiębiorczości (Putnam 1995: 273). Biorąc pod uwagę wyniki powyższych badań, można twierdzić, że wśród podkarpackich przedsiębiorców przeważają powiązania w układzie pionowym⁶. Tego typu więzi nie będą przynosić korzyści społeczno-gospodarczych poza daną wspólnotą, jeżeli lojalność względem „swoich”, np. rodziny, okaże się ważniejsza niż działanie racjonalne (Putnam 1995: 273).

W sytuacji, kiedy ocena partnera firmy opiera się głównie na spersonalizowanych powiązaniach, prawdopodobieństwo pojawienia się nowego gracza rynkowego jest bardzo małe i zwykle wymaga pono-

⁶ Stefan Nowak (1979) zauważył dwubiegunowość więzi społecznych występujących w polskim społeczeństwie. Z jednej strony, istnieją silne więzi rodzinne i towarzyskie, z drugiej zaś – słabe więzi w sferze instytucjonalnej. Zjawisko to nazwał „próżnią socjologiczną”.

szenia pewnych kosztów początkowych, np. w postaci łapówek, klientelizmu. Tego typu zjawiska służą zapewne redukcji niepewności i ryzyka związanego z charakterystyczną dla badanych kulturą nieufności. Uwzględniając powyższe zjawiska, koncepcja „ludzi, którzy sami siebie stworzyli”, czyli wzór przedsiębiorczości oparty o własne, indywidualne zasoby, współlistnieje ze wzorem przedsiębiorczości, pozostającym jeszcze pod wpływem modeli z poprzedniego systemu ekonomicznego. Ten dysonans kulturowy jest efektem dualizmu wartości właściwych staremu porządkowi z jednej strony, z drugiej zaś – wymogom nowego porządku rynkowego (Sztompka 2002: 278). Otóż, mimo że badani opowiadają się za orientacją indywidualistyczną, dążą do sukcesu, mają poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość, jednocześnie raczej stronią od ryzyka, cenią sobie poczucie pewności i bezpieczeństwa, oczekują większej opieki ze strony państwa (około 34% badanych twierdzi, że państwo ma obowiązek zapewnić pracę każdemu), cechuje ich pasywna postawa wobec przedsiębiorczości, swoim dzieciom życzą posad państwowych, a w praktyce gospodarczej stosują mechanizmy oparte na powiązaniach i układach towarzyskich.

Podsumowanie

90

Niniejszy tekst podnosi rolę czynników endogennych w rozwoju regionalnym i nawiązuje do bogatej tradycji kulturowej analizy procesów gospodarowania (zob. *Kultura ma znaczenie: jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw* 2003). Przedmiotem opisu i analizy są zasoby indywidualnego i społecznego kapitału prywatnych przedsiębiorców z terenu Podkarpacia. Związek pomiędzy potencjałem indywidualnym (poziomem wiedzy, umiejętności, motywacji, aktywności) oraz potencjałem społecznym (systemem sieci i związków opartych m.in. na zaufaniu) a rozwojem gospodarczym polskich regionów jest przedmiotem wielu badań i analiz (*Kapitał ludzki i społeczny a rozwój regionalny* 2007).

Z przytoczonych w niniejszym artykule wybranych wyników badań – stanowiących empiryczną egzemplifikację niektórych aspektów indywidualnego i społecznego kapitału prywatnych przedsiębiorców z tego terenu – wynika, że aktualna struktura kapitałów (zwłaszcza kapitału społecznego) nie sprzyja procesom modernizacyjnym i rozwojowym regionu. Stąd, aby województwo podkarpackie jako obszar zapóźniony skutecznie włączyło się w procesy wychodzenia ze stanu peryferyjności i przystąpiło do międzyregionalnej rywalizacji musi nastąpić poprawa ich poziomu. Jest to zadanie zarówno dla prywatnych

przedsiębiorców, jak też dla władz lokalnych i regionalnych, które odgrywają istotną rolę w procesie aktywizacji społeczno-gospodarczej, mobilizując i rozwijając istniejące zasoby oraz tworząc przestrzeń do kreacji nowych (innovacyjnych, opartych na wiedzy) rozwiązań organizacyjnych i technicznych, będących podstawą trwałego wzrostu gospodarczego regionów.

Bibliografia

- Bartkowski, Jerzy. 2003. *Tradycja i polityka: wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*. Warszawa: Żak.
- Buchner-Jeziorska, Aleksandra. 1992. „Szkic do portretu polskiego przedsiębiorcy.” *Przegląd Socjologiczny* 41.
- Center of Educational Research and Innovation OECD. 2001. *The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital*.
- Coleman, James . 1988. „Social Capital in the Creation of Human Capital.” *American Journal of Sociology* 94.
- Fukuyama, Francis. 1997. *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. Warszawa-Kraków: PWN.
- Giza-Poleszczuk, Anna., Marody, Mirosława., Rychard, Andrzej. 2000. *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany systemowej*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Gorzelał Grzegorz. 2007. *Rozwój polskich regionów a polityka spójności Unii Europejskiej*, w: G. Gorzelał (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*. Warszawa: Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Gorzelał, Grzegorz. 2004. „Polska polityka regionalna wobec zróżnicowania polskiej przestrzeni.” *Studia Regionalne i Lokalne* 4(8).
- Grosse, Tomasz.G. 2002. „Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego.” *Studia Regionalne i Lokalne* 1(8).
- Grosse, Tomasz. G.2007. *Innowacyjna gospodarka na peryferiach?* Warszawa: Fundacja Insytutu Spraw Publicznych
- Hryniewicz, Janusz. 1990. „Społeczności lokalne u progu przemian ustrojowych.” W *Rozwój regionalny – rozwój lokalny – samorząd terytorialny*, J. Hryniewicz (red.). Warszawa: CPBP 098.
- Jałowiecki, Bohdan. 2002. *Reguły działania w społeczeństwie i w nauce. Szkice socjologiczne*. Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar.
- Jałowiecki Bohdan., Szczepański Marek. S. Gorzelał Grzegorz 2007. *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*. Tychy: Śląskie Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych im. ks. Emila Szramka
- Jurczyńska-McCluskey, Ewa., Wróblewska-Jachana, Joanna 2008. „Sieci instytucjonalne jako kapitał społeczny w zarządzaniu rozwojem regionalnym.” W *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, Marek .S. Szczepański,

91

- Krzysztof Bierwiazczonek, Tomasz Nawrocki (red.). Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.
- Kapitał ludzki i społeczny a rozwój regionalny*. 2007. Mikołaj Herbst (red.). Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar.
- Kempny, Marian 2004. „O uwarunkowaniach dynamiki polskich przemian: kapitał społeczny – słabe czy silne więzi?” W *Niepokoje polskie*, Henryk. Domański, Antonina. Ostrowska, Andrzej. Rychard (red.). Warszawa: IFiS PAN.
- Kluska, Renata. 2006. *Kapitał indywidualny i społeczny przedsiębiorców Podkarpacia w procesie tworzenia gospodarki rynkowej*. Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Rzeszowski
- Kotarski, Hubert. 2009. „Egzogenne i endogenne czynniki rozwoju regionalnego. Podkarpacie na tle polskich regionów.” W *Regionalny wymiar procesów transformacyjnych. Zróżnicowania i podziały*, A. Tuziak, B. Tuziak (red.). Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar.
- Kultura ma znaczenie: jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*. 2003. L.E. Harrison, Samuel.P. Huntington, F. Fukuyama (red.). Poznań: Zysk i S-ka.
- Malikowski, M., Sowa, K.Z. 1995. *Szanse i bariery rozwoju „ściany wschodniej” Polski*. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Malikowski Marian. 2008. Społeczeństwo Podkarpacia jako interesujący obiekt badań socjologicznych, w: M. Malikowski (red.) *Społeczeństwo Podkarpacia w badaniach rzeszowskiego ośrodka socjologicznego*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
- Nowak ,Stefan 1979, *Systemy wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne”, nr 4.
- Olechnicka Agnieszka. 2004. Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
- Putnam, Robert .D. 1995. *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Kraków-Warszawa: SIW „Znak” – Fundacja im. Stefana Bato-rego.
- Sztompka, Piotr. 2002. *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak.
- Sztompka, Piotr. 2007. *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Znak.
- Tuziak, Arkadiusz. 2009. „Przejawy aktywności społeczności regionalnej w pokonywaniu dystansów i zróżnicowań rozwojowych. Przypadek regionu peryferyjnego.”, s; W *Regionalny wymiar procesów transformacyjnych. Zróżnicowania i podziały*, A. Tuziak, B. Tuziak (red.). Warszawa 2009: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Ziółkowski, Marek 2004. „Utowarowanie stosunków społecznych a rozchwianie systemów wartości we współczesnej Polsce.” *Kultura i Społeczeństwo* 48 (2).

Renata Kluska is an assistant professor at Tischner European University in Krakow. Her research interests include the problem of social trust and trust in the economic sphere. She has also published articles on the social conditions of organizational behaviour.

Abstract

Individual Social Capital of Podkarpatie Entrepreneurs and the Development of this Peripheral Region

This article analyses the issue of individual and social capital of private entrepreneurs who own companies in the Podkarpacki region. The results of the present study lead to the conclusion that in the analysed region a lack of functional social capital resources can be observed. This in turn can influence negatively on the progress of the Podkarpacki region. The one thing that the analysed entrepreneurs definitely possess is the capital of survival understood as a kind of social background, in the form of family and other forms of blood relations which allow a company to survive through difficult situations, thus ensuring a sense of security. The so-called capital of survival should be taken along with the capital of progress, that is, in the light of the analysed niche region, capital investment, often seen as dynamic and favouring socio-economic progress.

Keywords

Individual capital, social capital, social trust, motivation, social norms, social bonds.